

стували [12, 271–272]. За один день, таким чином, могли звільнити біля 34 осіб. До масових амністій чекістів також підштовхувала і переважаність місць позбавлення волі, але спочатку людина перевірялася на предмет володіння певними коштами.

«Боротьба зі спекуляцією» приносила свої плоди. За 1920 р. Харківська губЧК, за рахунок конфіскованих цінностей, збрала 78 млн. руб., з яких за рік витрачено 58 млн. Крім цього, до казначейства комісії надійшло 14 млн. контрибуції (збиралася з заможних селян) та штрафних 2,43 млн. руб. [8, 5]. Таким чином, робота групи по боротьбі зі спекуляцією та посадовими злочинами на кінець 1920 р. характеризувалася не лише високою інтенсивністю та ефективністю діяльності, а й проникненням чекістів до радянської управлінської системи, з метою постійного та всеохоплюючого контролю. На V Всеукраїнському з'їзді Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, що відбувся в Харкові у грудні 1920 р., були намічені головні напрями діяльності органів ЧК у 1921 р. – боротьба з «бандитизмом», тобто з повстанським рухом, і боротьба з економічним занепадом, шляхом встановлення контролю органів ЧК над державними господарськими органами для попередження економічних злочинів [13, 71].

З переходом у 1921 р. до нової економічної політики, органи ЧК перейшли від боротьби з посадовими злочинами та спекуляцією за фактами правопорушень до системного контролю за економікою. 25 січня 1921 р., згідно з наказом ВЧК для керівництва боротьбою з будь-якими злочинами, спрямованими на руйнацію радянської економічної моделі, було оголошено створення в системі органів ЧК Економічного управління. На місця ВЧК направила циркуляр, що суттєво розширював повноваження органів ЧК в економіці [1, 261–262]. Цю тенденцію також засвідчив той факт, що це управління перебрало на себе функції Особливої міжвідомчої комісії, яка до початку 1921 р. контролювала народне господарство [2, 59].

У структурі ХГЧК для виконання поставлених вищим чекістським керівництвом завдань було створено економічний підвідділ, кооперативно-продовольчу та виробничо-промислову групи, співробітники яких мали не тільки боротися проти виявлених фактів корупції, зловживання службовим становищем, спекуляції, а й всебічно контролювати діяльність радянських господарських органів, промислових підприємств, кооперативів тощо [8, 20]. Так, у звіті ВУЧК за 1921 р. до VI Всеукраїнського з'їзду Рад, повідомлялось, що співробітники ЧК взяли участь у роботі ряду спеціальних комісій: покращення побуту робітників, впорядкування складської справи в Україні, допомоги голодуючим, обстеження цукрової промисловості, обстеження Криворізького басейну, постачання технічними матеріалами Донбасу тощо, а також проінспектували головні економічні установи республіки [14, 355].

У результаті цих перевірок, 1921 р. Харківською губЧК було здійснено значну кількість операцій у сфері боротьби з економічними злочинами, найбільші з яких – справа «валютчиків», у ході якої затримано кілька груп злочинців (23 особи), які займалися перевезенням валюти до польського кордону, конфісковано 2 фунти золотих речей, золотих монет на 350 руб., 65 діамантів (20 каратів кожен), на 148620 руб. валюти, радянських грошей – 37047452 руб. [8, 65]; справа харчового відділу Державної Ради Народного Господарства: було заарештовано 44 колишніх купців, фабрикантів, дрібних торговців, яким інкримінувалися зловживання з постачанням; справа Гублісу та Губодягу, порушена проти службовців цих відомств [8, 15].

Таким чином, у сфері боротьби з економічною злочинністю можна говорити про два періоди для органів ЧК: перший тривав з 1919 до 1921 р. і відповідав політиці «воєнного комунізму», інший – розпочався із впровадженням непу. Впродовж першого періоду органи ЧК розробляли справи за обвинуваченням у «спекуляції» та «посадових злочинах», а з 1921 р. чекісти намагалися попередити такі злочини шляхом встановлення контролю за радянськими установами та підприємствами, у вигляді обстежень, інспекцій, участі у різноманітних комісіях. Боротьба зі спекуляцією, з одного боку, дійсно сприяла оздоровленню економіки, але також це була форма репресій проти буржуазії – стану, що до початку революції акумулював найбільші матеріальні цінності. Покарання для спекулянтів обов'язково передбачало конфіскацію майна, хоча звільнення з місць позбавлення волі було можливим за умови сплати штрафу чи контрибуції. Це дозволяло забезпечити додаткові надходження до бюджету, але найголовніше, з погляду більшовиків, – це сприяло знищенню буржуазії як класу.

1. Ченцов В.В. *Політичні репресії в радянській Україні в 20-і рр.* – Тернопіль, 2000.
2. Епихин А., Мозохин О. *ВЧК-ГПУ в борьбе с коррупцией в годы новой экономической политики (1921–1928).* – М., 2007.
3. Давидов А.Ю. *Мешочники и диктатура в России. 1917–1921 гг.* – СПб., 2007.
4. *Истории Всероссийской Чрезвычайной Комиссии 1917–1921 гг.: Сб. док. и мат.* – М., 1958.
5. *Держархів Харківської обл. (далі – ДАХО), ф. П-1, оп. 1, спр. 636.*
6. Пионковский А.А. *Советское уголовное право. – Т. 2: Особенная часть.* – М.; Л., 1928.
7. *ДАХО, ф. Р-89, оп.1, спр. 60.*
8. *ДАХО, ф. Р-203, оп. 1, спр. 290.*
9. *Отчет Центрального Управления Чрезвычайных Комиссий при Совнарком Украины за 1920 г. К 5-му Всеукраинскому Съезду Советов.* – Х., 1921.
10. *Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф-1, оп. 20, спр. 192.*
11. *ДАХО, ф. Р-1872, оп. 1, спр. 16.*
12. *ДАХО, ф. Р-1786, оп. 4, спр. 8.*
13. *ВУНК в 1921 р. Загальні завдання і структура ВУНК // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ.* – 1995. – №1–2.
14. *На защите революции. Из истории Всеукраинской Чрезвычайной комиссии 1917–1922 гг.: Сб. док. и мат.* – К., 1971.

Trush S.M. *Cheka's struggle against economic crime in the 1919th–1922ths (Based on the Kharkiv provincial emergency committee).* The paper is devoted to the problem of Cheka's struggle against economic crime. It was established that, despite the positive effects of economic recovery, repressive component in order to rob the population was prevailed.

Key words: the Extraordinary Commission, economic crime, speculation, repression.

С. В. Корновенко

СЕЛЯНСЬКИЙ ФАКТОР ПЕРЕХОДУ ДО НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ (1921 р.)

Статтю присвячено вивченню нової економічної політики. Автором, на основі аналізу розсекречених матеріалів, розкрито високий ступінь суспільно-політичної активності українського селянства на початку 1920-х рр. Висвітлено, що селянство України не було задоволено політикою «воєнного комунізму». Активна антирадянська позиція селянства зумовила перегляд більшовиками доктринальних засад марксизму, зокрема соціально-економічного складника. Перехід до нової економічної політики відбувся завдяки тому, що селянство створило реальну загрозу більшовикам із утримання ними влади.

Ключові слова: нова економічна політика, українське селянство, суспільно-політична активність селянства, Україна.

Не одним поколінням дослідників у контексті вивчення історії України 1920-х рр. особлива увага приділялася і приділяється новій економічній політиці (далі – неп) як соціокультурному явищу постреволуційної доби. Зумовлено це тим, що неп – унікальна сторінка суспільно-політичної, соціально-економічної, духовно-культурної вітчизняної історії. По-перше, це була одна з перших спроб у масштабах країни відійти від жорсткого адміністрування економікою, суспільним життям часів «військового комунізму». По-друге, період непу – ренесанс української національної культури, започаткований Українською революцією. По-третє, неп – час альтернатив, пошуку.

Тривалий час радянською історіографією перехід до непу трактувався як «доробок ленінського генія» та більшовицької партії [1, 453, 455]. Згодом такий підхід зазнав критики з боку новітніх українських і російських істориків [2]. Водночас ми вважаємо, що сучасна вітчизняна історіографія не приділяє належної уваги селянському фактору як ключовому у переході до непу. Автор статті ставить за мету дослідити вплив селянського фактору, зокрема суспільно-політичної активності селянства, на рішення більшовиків запровадити неп.

В історіографічній традиції, суспільно-політичній практиці кінця ХІХ – початку ХХ ст. утвердилося неогрунтоване, на нашу думку, розуміння селянства як інертної, промонархічно налаштованої, консервативно-мислячої соціальної верстви, що не може бути самодостатнім, активним суб'єктом історичного процесу у широкому сенсі цього слова. Очевидно, що таке розуміння селянства як неповноцінного учасника суспільно-політичного та соціально-економічного життя зумовлювалося урядовою протекціоністською політикою щодо нього наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. [3]. У подальшому ідею селянської меншовартості на озброєння взяли більшовики [4]. Ними було розроблено концепцію селянства як союзника пролетаріату у боротьбі за світле майбутнє. Однак гегемоном проголошувався пролетаріат, якому, нібито, не було чого втрачати, окрім власних кайданів [5]. Натомість селянин розглядався як суб'єкт з «двоїстою психологією».

У будь-якому разі селянство для інтелектуалів кінця ХІХ – початку ХХ ст. залишалось невідомим. Цей «Янус у лаптях» для більшості тогочасного соціуму становив об'єкт і предмет пізнання, будучи «річчю у собі», яку намагалися збагнути, приписуючи йому, здебільшого, невластиві характеристики, намагаючись утиснути його у відомі тогочасні моделі та схеми. Власне пізнання селянства як самого себе, через йому властиві ознаки, не відбулося.

Однак суспільно-політична активність селянства в добу Української революції 1917–1921 рр. кардинально дисонувала з тими враженнями та уявленнями про селянство, що домінували у тогочасному інтелектуальному просторі. Уважний аналіз історичних подій початку ХХ ст. переконливо засвідчує радикалізацію та політизацію селянської свідомості, що знайшло відображення у «Великій селянській революції», започаткованій 1902 р. Ми погоджуємося з проектом, розробленим В. Даниловим стосовно селянської революції 1902–1922 рр. Щоправда, як на нас, додаткового обговорення потребує верхня хронологічна межа, принаймні для українських реальностей. Не викликає суттєвих заперечень думка про те, що селянський рух початку ХХ ст. – глибинна основа всіх революційних трансформацій, що зазнали Україна та Росія у перші десятиріччя ХХ ст. Саме на тлі селянської революції розгорталися інші революції – національно-демократичні, соціальні, політичні тощо. Селянська револю-

ція в Україні та Росії – захисна реакція їхнього селянства на об'єктивний, властивий усім розвиненим країнам, процес первинного накопичення капіталів, за рахунок зuboжіння селянства, а в кінцевому результаті – його ліквідації під впливом промислової цивілізації. Головне гасло та мета селянської революції – «земля та право вільно господарювати на ній» [6].

У випадку, коли селянський ідеал контрастував із позицією того чи іншого політичного режиму, розгортався селянський рух опору. Наприклад, упродовж перших двох декад липня 1919 р. в Україні були зареєстровані 207 збройних селянських виступів проти радянської влади. З них 111 відбулися на Київщині, 37 – на Полтавщині, 20 – на Волині, 14 – на Херсонщині, по 12 на Чернігівщині та Поділлі [7, 137]. Не припинявся селянський антирадянський збройний рух опору й у 1920 – на початку 1921 рр. Селянство України не мирилося з політикою «воєнного комунізму». У зазначений період Україною прокотилася хвиля антирадянських збройних селянських виступів. Об'єктивно тогочасну ситуацію, що склалася у республіці із закінченням широкомасштабних бойових дій, ілюструють документи, що тривалий час були малодоступні дослідникам.

Так, наприклад, особливий відділ Південно-Західного фронту, роблячи короткий огляд ситуації в Україні у червні 1920 р., повідомляв: «Україна переживає чергову хвилю повстань. У Харківській, Донецькій та Чернігівській губ. повстання носять перекидний характер і занесені туди із сусідніх Курської, Катеринославської та Київської губ., в яких повстання мають цілком організований характер. Коліскою повстань є Київська та Катеринославська губ. Ці спалахи мають підстави в помилкових діях продзагонників» [8, 259]. Секретний відділ ВЧК в інформаційному зведенні за 16–30 червня 1920 р. інформував: «Харківська губ. В Ахтирському повіті, у зв'язку з рішучими засобами по викачуванню хліба, настрої селянства змінилися на гірше. Партія веде роботу слабо і селянство мало або зовсім не розуміє завдань Радянської влади» [9, 268].

В. Антонов-Овсієнко доповідав: «На початок червня настрої селян Катеринославії в загальному та цілому не на користь Радянської влади. За даними на червень, з 226 волостей (всього в губернії 278 волостей) нараховувалося: охоплених повстанням – 6, вражених бандитизмом – 64, ворожих, але не активних – 91, лояльно-куркульських – 63, одверто радянських – 3. Перехід бідноти у банди повинен розглядатися, по-перше, як відображення стихійного процесу розшарування села, а по-друге, як помилка, що полягає в тому, що ми своєчасно не врахували моменту і не надали бідноті відповідної форми організації. Що стосується середняка, то він може бути прекрасним матеріалом для використання за умов, якщо ми: 1) зацікавимо його у грабунку кулака; 2) дійсно будемо проводити нашу політику перекаду головного тягара на куркуля» [10, 277–278].

Катеринославська губчека, звітуючи за діяльність з 15 липня до 1 серпня 1920 р., інформувала: «Серед селян намічається посилення ворожості до Радянської влади, у зв'язку із застосуванням репресивних засобів по виконанню продрозверстки. Спостерігаються випадки розпуску Рад і призначення на їх місце старости, в результаті низки репресій виконання розверстки просунулося, але бандитизм має ще значні розміри, охоплюючи своїм впливом і ті верстви селянства, які були пасивні» [11, 279]. З інформаційного зведення за 1–15 серпня 1920 р.: «Київська губ. Настрій населення гарний і бадьорий. У повітах, які не були зайняті польсько-петлюрівськими військами, настрій селян петлюрівський і куркулі настроюють селян проти

Радянської влади. Полтавська губ. Ставлення селянства до комуністичної партії вороже. Херсонська губ. Настрій населення Олександрівського повіту петлюрівський. Жителі приховують зброю, навіть кулемети. Можна очікувати повстання» [12, 295].

З двотижневого інформаційного зведення секретного відділу ВЧК за 15–30 вересня 1920 р.: «Катеринославська губ. Губернія являє собою несприятливий ґрунт для радянського будівництва. Настрій всіх верств населення незадовільний. Селянство настроєне вороже. Подільська губ. У Вінницькому повіті Піківська та Люпинецька волості повністю відмовились від виконання продрозверстки. Ситуація стала настільки загрозливою, що продправцівники відмовились працювати без підтримки загону. Донецька губ. Селянство абсолютно не має уявлення про Радянську владу і компартію» [13, 323]. Секретний відділ ВЧК, аналізуючи ситуацію в підвладних більшовиками районах України, свідчив: «Херсонська, Миколаївська губ. Радянські заклади отруєні антисемітизмом. Повністю бездіють упродомки, навіть трудове населення і робочі повітових міст по карткам абсолютно нічого не отримують. На вільному ринку хліб – 300 крб. У волосних та сільських радзакладах сидять одверті контрреволюціонери, їх немаким замінити. Спостерігається розхлябаність, відсутність дисципліни в радянських закладах» [13, 326].

Доповідь секретного відділу ВЧК про повстанський рух, станом на листопад 1920 р. містить такі дані: «Останній досвід врангелівщини довів, що українське куркульство і взагалі селянство, начебто, залишилися лояльними, але це ще не означає, що зажиточний елемент села безвідмовно приєднався до Радянської влади. Селянин – багатій боїться палки поміщика, батога поліцейського і важкої данини губернатора, але він також боїться пролетарської послідовності в будівництві комунізму. Українське кулацтво бажає самому стати “хазяїном” на селі, не залежати від міста і робітника. За три роки революції стільки влад перебуло на Україні, що “безвладдя” здається українському “хліборобові” якимось вишкочливим від всього зла “ідеалом”» [14, 365].

Поступово, до весни 1921 р., негативне ставлення селянства до розверстки виявилось повністю. Не бачити цього стало просто неможливим. А. Цюрупа стосовно цього повідомляв: «Кругом деморалізація, дезорганізація і винищення нашого апарату. Тільки на українському продовольчому фронті загинуло 1700 заготівельників» [15, 422]. Віддамо належне більшовицькому лідеру, його здатності об’єктивно оцінювати реальність. В. Ленін констатував: «Селянство, формою відносин, що у нас склалися, невдоволене, воно цієї форми відносин не бажає і далі так існувати не буде. Це беззаперечно. Ця воля його виразилась однозначно. Це – воля громадських мас трудящого населення» [16, 59].

Апогеєм кризи став березень 1921 р. Країна була вражена звісткою про повстання у Кронштадті. Його підняли матроси, більшість серед яких склали селяни, невдоволені політикою «воєнного комунізму». Більшовики стояли перед обличчям реальної загрози втратити владу. «Економіка весни 1921 р. перетворилася на політику: “Кронштадт”» [16, 387]. Під тиском антибільшовицької позиції селянства та інших факторів соціально-економічного та політичного характеру, 4 лютого 1921 р. у промові на Московській конференції металістів В. Ленін висунув загальнопартійне завдання – переглянути відносини робітників і селян. Стосовно цього він писав, що необхідно задовольнити бажання селянства про заміну розверстки (як вилучення надлишків) хлібним податком [17, 306–309].

Отже, на початку 20-х рр. ХХ ст. невдоволення українського селянства радянською владою, про що свідчать масовість і масштабність селянських виступів в Україні фактично змусили державно-партійне радянське керівництво переглянути економічну теорію та практику марксизму. Без запровадження непу більшовики не змогли б утримати владу у своїх руках. У зв’язку з цим, вони, під тиском селянства, відчинили двері товарно-грошовим відносинам, економічним стимулам виробництва, насамперед у сільському господарстві. Водночас відмова від політики «воєнного комунізму» означала відродження ринкового способу господарювання, головним чином, для селян.

1. Трапезников С.П. Ленинизм и аграрно-крестьянский вопрос: в 2 т. – Т. 1. – М., 1976.
2. Див. напр.: Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928 рр.). – К., 1996; Морозов А. Село і гроші. Українська кредитна кооперація в добу НЕПу. – Черкаси, 1993; Калініченко В. Селянське господарство в Україні в період НЕПу: Історико-економічне дослідження. – Х., 1997; Данилов В. К вопросу о понимании нэпа // НЭП: экономические политические и социокультурные аспекты. – М., 2006; Орлов И. НЭП в региональном ракурсе: от усредненных оценок к многообразию // НЭП: экономические политические и социокультурные аспекты. – М., 2006.
3. Дет. див.: Священко З. Проурядові аграрні ініціативи в Російській імперії на початку ХХ ст. – Умань, 2012.
4. Ленин В. Объединительный съезд РСДРП. 10–25 апреля 1906 г. // Полное собрание сочинений. – М., 1979. – Т. 12; Ленин В. Аграрная программа социал-демократии в первой русской революции 1905–1907 гг. // Полное собрание сочинений. – М., 1976. – Т. 16.
5. Дет. див.: Сафонов Д. Крестьянство как объект и субъект процесса модернизации // Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки. – Вип. 248. – Черкаси, 2012.
6. Данилов В. Аграрные реформы и аграрная революция в России // Великий незнакомец: крестьяне и фермеры в современном мире. – М., 1992; Данилов В. Крестьянская революция в России, 1902–1922 гг. // Крестьяне и власть. – М.; Тамбов, 1996 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.patriotica.ru; Кондрашин В. «Крестьянская революция в России. 1902–1922 гг.»: научный проект и научная концепция (предварительные заметки) // Український селянин. – Черкаси, 2008. – Вип. 11.
7. Зінченко А. Нариси історії Подільського селянства: 1917–1930 рр. – Вінниця, 2008.
8. Краткий обзор положения на Украине (по сведениям особого отдела Юго-Западного фронта на 15–30 апреля) // Советская деревня ВЧК–ЩГПУ–НКВД: Док. и мат.: в 4 т. – Т. 1: 1918–1922 гг. / Под ред. А. Береловича и В. Данилова. – М., 1998.
9. Из информационной сводки секретного отдела ВЧК за 16–30 июня 1920 г. // Советская деревня...
10. Из доклада народного комиссара внутренних дел Украины Антонова в ВЧК о политическом положении Екатеринославской губернии по его личным наблюдениям // Советская деревня...
11. Из двухнедельной сводки Екатеринославской губчека за время с 15 июля по 1 августа 1920 г. // Советская деревня...
12. Из информационной сводки за 1–15 августа 1920 г. // Советская деревня...
13. Из двухнедельной информационной сводки секретного отдела ВЧК за 15–30 сентября 1920 г. // Советская деревня...
14. Доклад секретного отдела ВЧК о повстанческом движении по состоянию на ноябрь 1920 г. // Советская деревня...
15. Десятый съезд РКП(б). Март 1921 г.: Стенографический отчет. – М., 1963.
16. Ленин В.І. Повне зібрання творів: у 55 т. – К., 1974. – Т. 43.
17. Ленин В.І. Повне зібрання творів: у 55 т. – К., 1973. – Т. 42.

Kornovenko S.V. Peasant factor of transition to the New Economic Policy (the 1921th). The article is about the study of the New Economic Policy. On the base of declassified documentary the author discovers the high level of Ukrainian peasants socio-political activity in the early 1920ths. It is proved that Ukrainian peasantry was dissatisfied with the «war communism» policy. Active anti-Soviet position of peasantry forced the Bolsheviks to reconsider the Marxism doctrinal principles, particularly its socio-economic component. Peasantry became a real threat for the Bolsheviks' authority, what caused the transition to the New Economic Policy.

Key words: the New Economic Policy, Ukrainian peasantry, socio-political activity of peasants, Ukraine.

Т. В. Оніпко

УЧАСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ КООПЕРАТОРІВ У ПРОВЕДЕННІ ПОЛІТИКИ УКРАЇНІЗАЦІЇ: ДОСВІД 1920-х рр.

У статті йдеться про досвід проведення політики українізації в системі споживчої кооперації УСРР 1920-х рр. Наголошено на досягненнях та недоліках упровадження української мови в практику спілкування і діловодства в кооперативних організаціях.

Ключові слова: українізація, курси українознавства, споживча кооперація, Вукопспілка, діловодство, підвищення кваліфікації.

Однією з найбільш масштабних кампаній, зніщених у середині 1920-х рр. політичною верхівкою СРСР, стала так звана політика коренізації партійного, радянського, господарського апаратів національних республік. В УСРР вона дістала назву «українізації» та мала забезпечити максимальне залучення до керівних органів українців і перехід на українську мову діловодства та спілкування в офіційних установах. Метою цієї розвідки є спроба аналізу основних напрямів і результатів роботи щодо українізації керівного складу споживчої кооперації УСРР у 20-х рр. ХХ ст., оскільки ця проблема дотепер не була предметом дослідження. Відтак, стаття більшою мірою базується на архівній джерельній базі.

Пленум ЦК КП(б)У як одне з найактуальніших висунув завдання українізації ще у жовтні 1922 р. [1, 81–82], а в квітні 1923 р. XII з'їзд РКП(б) офіційно проголосив політику коренізації [2, 87–88]. Керівництво правлячої партії закликала добиватися, щоб у партійному та державному апараті на місцях усі службовці національних окраїн знали й повсюдно користувалися мовою автохтонного населення, підтримували культурний і соціальний розвиток інших народів. Офіційного значення політика українізації в УСРР набула в другій половині 1923 р., після постанови ВУЦВК та РНК УСРР від 1 серпня 1923 р. «Про заходи забезпечення рівноправності мов і сприяння розвитку української мови», в якій визначалися основні напрями здійснення в Україні політики «коренізації» – українізації [3, 3].

Від початку її офіційного проголошення, Вукопспілка (Всеукраїнська центральна спілка споживчих товариств, ВУКС) та її місцеві організації розпочали відповідну роботу. З цією метою, влітку 1923 р. було створено державну комісію з українізації кооперативної системи. Її очолив голова правління Вукопспілки О. Шліхтер. 29 червня 1923 р. з'явилася окрема постановою правління ВУКС про перехід апарату центральної спілки з 1 серпня та місцевих спілок з 10 жовтня 1923 р. на українську мову діловодства. У зв'язку з цим, керівництво Вукопспілки зобов'язалося терміново відкрити курси з вивчення української мови і зобов'язало місцеві споживспілки організувати курси українознавства та діловодства.

Прикметно, що республіканські лідери споживчої кооперації УСРР, що підтверджують архівні документи, вже незабаром поспішили доповісти партійним

керманічам про перші успіхи українізації на кооперативній ниві. Так, 4 липня 1923 р., лише через п'ять днів після прийняття вищезазначеної постанови, правління ВУКС, міжкооперативна більшовицька фракція при Всеукраїнській кооперативній раді (Вуконаді) направила до ЦК КП(б)У доповідну записку, де запевняла, що українізація апарату споживчої кооперації, зокрема Вукопспілки, відбувається задовільно від початку впровадження цієї політики. У самій ВУКС рахівництво, листування з держустановами, а також зі спілками, наголошувалося у доповідній записці, здійснюється українською мовою. З контор Вукопспілки, за твердженнями авторів доповідної, на той час вже були українізовані: Правобережна, Чернігівська та Ростовська повністю, а Чорноморська – розпочала цей процес [4, 26]. Однак подібні заяви не відповідали дійсності, а в низці випадків дані були завищені.

Зрештою, здійснення політики українізації стало невід'ємною складовою культурно-просвітницької діяльності кооперативних організацій як у північних, так і в південних округах республіки. Наприклад, рішенням розширеного пленуму Чернігівського губвиконкому про початок українізації на Чернігівщині кооперативні організації зобов'язувалися визначити строки переходу до спілкування українською мовою та діловодства в термін до 1 січня 1924 р. У пояснювальній записці до кошторису Чернігівського губвідділу народної освіти на утримання курсів українознавства від 29 вересня 1923 р. підкреслювалося, що для українізації необхідно організувати короткотермінові курси, головною метою яких мало бути практичне вивчення мови [5, 81]. Програма курсів українознавства, які відбувалися в організаціях споживчої кооперації Чернігівщини, включала не лише заняття з української мови, але й історії та географії України. Зокрема вказана програма, розрахована на 85 год., передбачала вивчення української мови (70 год.) та українознавства (історії України, економічної географії – 15 год.). Заняття на курсах проводилися тричі на тиждень, упродовж трьох місяців.

Загальне керівництво справою українізації покладалося на апарат губвідділу народної освіти, де діяло бюро з трьох членів, яким доручалася педагогічно-інструкторська робота. Водночас Чернігівська губнаросвіта забезпечувала кооперативні організації навчальними посібниками для вивчення кооператорами української мови. Щодо оплати курсів потрібно зазначити, що, крім державного фінансування курсів, частина витраток безпосередньо покладалася на кооперативні організації. Загалом за одне заняття (45 хв.) платня становила 1 крб., завідувачу курсів українознавства платили 20 крб., діловоду – 12 крб. щомісяця. Крім цього, кожен слухач курсів з українознавства забезпечувався читанкою для дорослих, творами одного з українських класиків, граматикую та словником на чотирьох осіб. Згідно з кошторисом, витрати на одну книжку для слухачів курсів становили в середньому 50–60 коп., а на словник – 75 коп. [6, 69–70].

Політика українізації все більше набирала темпів і в південних регіонах України, де переважно вживалася російська мова. Одна з перших у південному регіоні республіки – Мелітопольська райспоживспілка 1924 р. влаштувала для працівників курси української мови, розраховані на 50 слухачів. Як зазначалось у тодішньому кооперативному виданні ВУКС «Бюлетени Вукопспілки», заняття проходили успішно [7, 44].

Таким чином, упродовж 1923–1925 рр. були досягнуті певні успіхи в справі українізації споживчої кооперації, передусім це стосувалося Вукопспілки, що